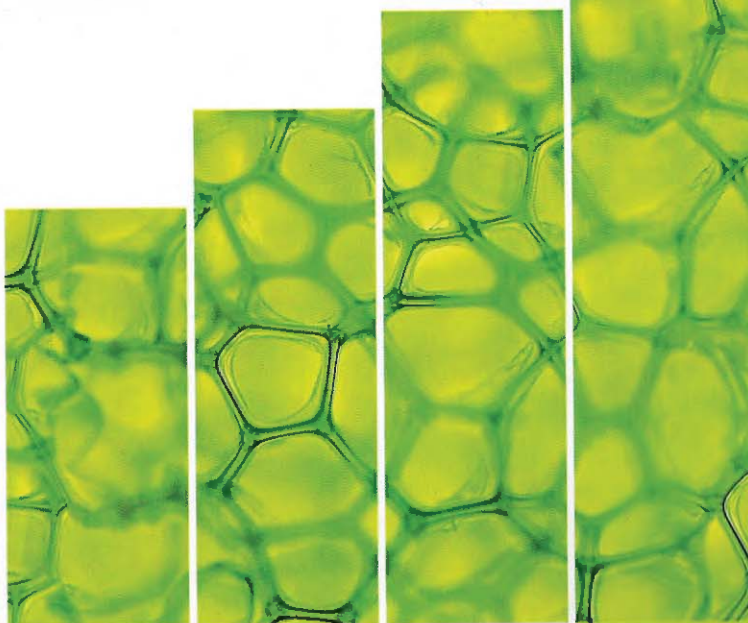

Antonio SANDU,
Bogdan POPOVENIUC
(coordonatori)

ETICĂ
și
INTEGRITATE
în educație
și
cercetare

INSTITUȚII ȘI POLITICI PUBLICE

Educația în zorii mileniului al III-lea. Încărcătura etică

Mariana Leabu, Mircea Leabu

Orizontul de așteptări

Prezentul eseu, referitor la nevoia rapidă de schimbare în abordarea educației la începutul mileniului trei, suntem tentați să îl așezăm sub înțelepciunea a trei sentințe cu valoare de motto. Toate trei au, după opinia noastră, o puternică semnificație etică.

Primul motto este legat de concepția budistă, care ne atrage atenția că „Tu ești propriul tău stăpân” (Shakyamuni, citat de Dalai Lama, 2016: 11). Nimic nu este mai util decât a conștientiza acest lucru astăzi, în societatea informațională în care ne aflăm și când devenim mult mai responsabili pentru ce se întâmplă cu noi, inclusiv sub aspectul dobândirii de cunoaștere și de utilizare a acesteia în folosul nostru și al omenirii. Informația ne este la îndemână și depinde puternic de noi să o accesăm, să o verificăm, să o transformăm în cunoaștere și să o utilizăm pentru dezvoltarea noastră, pentru atingerea dezideratului suprem al eticii (indiferent de conceptul sub care o normăm – al virtuții, al utilității sau al datoriei), deziderat care se numește fericire.

Al doilea motto este o maximă brâncușiană: „Când nu mai suntem copii, am murit de mult”. Copilăria se caracterizează prin curiozitate (aceasta, la rândul ei, prin adresarea de întrebări). Dincolo de curiozitate, copilăria înseamnă creativitate, lipsă de inhibiții, sentiment de libertate fără autoîngrădiri. Copilăria este starea de înfăptuire a avertismentului aristotelic „Toți oamenii au sădită în firea lor dorința de a cunoaște” (Aristotel, 2010: 11). Putem extinde afirmația lui Aristotel și spune că structurile vii, în general, au sădită în genele lor dorința de a cunoaște, care este, de fapt, o nevoie de a cunoaște, ce apare ca necesitate. Priviți la animalele abia născute: se preocupă de investigarea mediului înconjurător, încep să îl învețe. Putem spune, în baza experienței profesionale și a cunoștințelor generale, că asta se întâmplă și cu microorganismele sau cu celulele din corpul nostru. Investighează și se raportează permanent la ce se întâmplă în mediul în care se află, în angrenajul din care fac parte, comportându-se în consecință. Altfel nu supraviețuiesc și pun în pericol ansamblul cărui îi aparțin. De aici se naște necesitatea „cunoașterii” pentru orice sistem viu.

Școala, așa cum a fost ea organizată (și am putea spune că, pe bună dreptate până acum, a fost astfel organizată), a anihilat în cea mai mare parte caracteristicile amintite mai sus ale copilăriei. Doar spiritele anarhice sau cele care aveau șansa unor mentori ieșiți din comun (la rândul lor aflați în afara canoanelor) reușeau, adesea cu enorme riscuri, să își mențină spiritul copilăriei pe parcursul vieții și al dezvoltării personalității. Iar asta a atras efecte benefice pentru umanitate; altfel spus, cu sacrificii de regulă individuale, au fost aduse contribuții în folosul omenirii, drept consecință.

În sfârșit, cel de-al treilea motto este reprezentat de un citat din Constantin Noica: „Când capeți un răspuns, te «luminezi». Când pui o întrebare, în schimb, luminezi lucrurile” (Noica, 1978: 14). Trebuie cultivată deprinderea de a (ne) pune întrebări, atât pentru

a lumina realitatea din jurul nostru, cât și de dragul răspunsurilor prin care să ne luminăm. La baza cunoașterii stă întrebarea, de fapt stă curiozitatea care ia forma întrebării.

Introducere

Viața nimănui nu este lină, netedă sau netezită, ca un marș triumfal. Nici măcar a capetelor încoronate. Educația face parte, așa cum este ea organizată în acest moment, din asperitățile necesare ale vieții. Acum câțva timp, un prieten, fost coleg de școală primară și de liceu, a spus, într-un context de reamintire a copilăriei: „Măi Mircea, ce școală grea am avut!”. Recunosc că mie nu mi s-a părut așa, dar asta face parte din subiectivismul percepției, poate.¹⁴

¹⁴ Confesiune. Eu, autorul de corespondență al acestui eseu, am deprins de-a lungul timpului plăcerea de a învăța, astfel încât prin clasa a șaptea ajunsesem să nu concep a mă duce la școală fără ca măcar să fi citit lecția la toate materiile. E drept că asta s-a întâmplat și cu grija mamei, care croșeta sau împletea în antreul casei, cu vedere către camera în care eu învățam, și mă aducea către datorie de câte ori era cazul (și cam era cazul la început): „Mircea, treci și învață!”. Când auzeam acest îndemn, mă trezeam că sunt în fereastră privind la copiii de afară, care se jucau. Reveneam la masa de studiu. Apoi auzeam iar: „Mircea, treci și învață!”. Iar constatam că sunt în fereastră, neconștientizând când și cum se întâmpla asta; reveneam la studiu. Uite așa am deprins eu plăcerea studiului. Se adaugă la asta interesul din timpul activității de predare. Aici pot spune că și profesorii au avut un merit mare. Am avut norocul de a trece prin mâna unor oameni cu vocație; cu una-două excepții de cadre didactice care nu reușeau să treacă dincolo de catedră, cum se spune. La ore, dacă în timp ce se asculta nu eram deloc atent și chiar, uneori, perturbam oarecum, cu foiala mea, activitatea din clasă, cum începea predarea, nimic nu mă mai putea deturna de la a fi atent. Plecam cu lecțiile știute din clasă. Când îmi făceam temele, de fapt fixam materia. Nu pot să nu rememorez aici și o situație care dovedește vocația doamnei Maria Weiss (pe numele de fată Zamșa, așa cum a fost inițial cunoscută de noi), profesoara de matematică pe care am avut-o din clasa a cincea până la terminarea liceului. Pe la începutul clasei a șasea și-a dat seama cum că eu nu prea aș citi lecțiile acasă, ci mă ocupam doar de rezolvarea temelor, și i-a spus Georgetei, sora mea mai mare cu doi ani (aceasta a devenit apoi profesoară de matematică) să verifice dacă și învăț. A avut dreptate și, sub

Probabil că și alți foști colegi sunt de părerea lui Vasilică (acesta este numele de botez al fostului coleg de școală). Ce se întâmplă acum în omenire ar putea crea premisele ca educația să nu mai fie o corvoadă.

În 1973, apărea în limba română cartea „Șocul viitorului” a lui Alvin Toffler, la 3 ani după apariția originală în limba engleză. O carte de mare succes, care prezenta o lume îndepărtată, fabuloasă, care ne tenta, dar pe care o consideram intangibilă din cauza carcasei comuniste în care trăiam. De mirare că Editura Politică publica o asemenea carte, deși pentru analiștii pur-sânge este ușor de explicat prin citirea „Cuvântului înainte” al lui Silviu Brucan. Era, de fapt, un demers ideologic, o încercare de manipulare, în ideea multiplelor căi ale dezrădăcinării pe care societatea capitalistă le „oferea”. Dincolo de această întâmplare intelectuală, în contextul temei abordate aici, această carte, între altele, vorbea despre efectele accelerării ritmului schimbărilor din viața omenirii mijlocului de secol XX, în perspectiva sfârșitului aceluși secol și începutului de mileniu trei, în care, iată, ne aflăm. Puține se întrevădeau atunci referitor la ce se întâmplă în realitate acum. Am îndrăzni să afirmăm chiar că „pesimismul” autorului acelei cărți, personal nu îl vedem adevărat. Toffler îl cita pe părintele teoriei dezvoltării psihosociale a ființei umane, psihologul psihanalist de origine danezo-germană, afirmat pe pământ american, Erik Homberger Erikson, alarmându-ne că:

supravegherea surorii mele, am început să și citesc lecțiile acasă, înainte de a mă apuca de teme. Dar vocația didactică a doamnei Weiss poate fi chiar mai mult probată și prin atitudinea dumneaei atunci când mă duceam la școală cu probleme nerezolvate, spunându-i că nu m-am descurcat cu ele. Mă chestiona asupra căilor încercate, se convingea că mă străduisem și niciodată nu m-a pedepsit (asta m-a educat în spiritul a cât este de util și acoperitor să spui adevărul). Revenind și încheind povestea, remarc că niciodată nu m-a îndemnat să cer ajutorul surorii mele mai mari, cu pasiune pentru matematică. Cred că încărcătura morală și învățăturile care se pot trage, din punct de vedere etic, din această poveste, explică de ce am așezat-o în această amplă notă de subsol.

„în prezent, în societatea noastră, cursul firesc al evenimentelor constă tocmai în faptul că ritmul schimbării va continua să se accelereze până la limitele neatinse ale adaptabilității umane și instituționale”.

Ei bine, vedem că ființa umană, în cea mai mare parte, dovedește capacitatea de adaptare, mai ales acum, la ritmul exponențial de schimbare introdus de saltul la societatea informațională. Mai dificil este cu structurile socio-politice, iar ce se întâmplă în sistemul de educație vom încerca să abordăm aici sub unele aspecte.

Tot în 1973, autorul de corespondență al prezentului eseu a fost pe punctul de a-și rata traiectoria intelectuală din cauza unei calomnii a unei colege (cea care intrase la facultate pe prima poziție și pe care a detronat-o, din poziția de „cel mai bun”, după prima sesiune de examene). Într-o ședință la care participa un delegat comunist de la București (cel în cauză a fost student la Iași), delegat care venise puțin abțiguit, a făcut, între altele, și sugestia ca materialele bibliografice (de regulă cărți) recomandate la cursul de filozofie să fie disponibile și la biblioteca Facultății de Chimie, astfel încât să se câștige pentru studiu timpul irosit cu alergătura de la o bibliotecă la alta. Abțiguitul a plecat de la ședință cu ideea că s-ar fi afirmat că la cursul de filozofie nu se recomandă bibliografie, ceea ce s-a lăsat cu o muștruire nejustificată a profesorului care predă. Urmarea, o culegere de informații, a acestui profesor, despre ce s-a vorbit la acea ședință. S-a găsit colega respectivă, care să îi „confirme” că împlicinatul ar fi spus exact ce intrase în capul „aburit” al delegatului (în trecut fie spus, „delegatul de la centru” a ajuns după 1989 academician). Urmarea acestei „confirmări”: examenul de filozofie a fost picat în iunie (ceea ce a însemnat, toată vara, lecturi ale cărților de filozofie recomandate de profesor; toate cele pe care le-a găsit disponibile în biblioteca orașelului natal). În toamnă, profesorul a

procedat la fel: l-a picat. Dacă nu s-ar fi dus la decan și nu s-ar fi făcut intervenții (fusesse integralist și luase doar o notă de 9, restul fiind cele maxime), nu știm ce s-ar fi putut întâmpla. Ca să salveze aparențele, a doua zi, când l-a trecut fără să se mai deranjeze să îl asculte, profesorul de filozofie i-a spus: „îți dau 10, nota pe care o meritai din vară, dar am vrut să-ți dau o lecție.”

Vă veți întreba poate: „Ce legătură are această poveste cu tema educației în zorii mileniului trei?”. Ei bine, are! Se află în subtextul poveștii un aspect care în acest moment a rămas puternic în urmă, nu mai poate fi perceput la adevăratul impact și semnificație de tinerii societății actuale. Este vorba de ce însemna atunci accesul la informație și, mai departe, la cunoaștere. Fusesse făcută o propunere, prin care cel care o sugera considera că se poate spori accesul la informație și câștiga timp și drămuire de efort intelectual destinate studiului, deci apropierii de cunoaștere. Era să o pățească. Atunci, în pragul ultimului pătrar al secolului trecut, cărțile se accesau cu greutate (cel puțin așa era în România) și cu consum nervos și de timp, care afecta canalizarea eforturilor către apropierea cunoașterii. Internetul nu exista nici în gândirea autorilor de literatură science-fiction, credem noi, necunoscători ai acestui fel de literatură.

Drept urmare, am pleca spre fundamentarea bazelor educației în zorii mileniului trei de la acest aspect: facilitatea accesului la informație; cu bunele și cu limitele sale (ca să nu spunem relele) din punct de vedere educativ. Fie și numai pentru saltul reprezentat de accesul liber și rapid la informație, școala, abordarea procesului educativ trebuie schimbate. Dar nu este acesta singurul motiv pentru care educația se impune a fi schimbată. Aici ne vom referi, însă, doar la această dimensiune: cea impusă de accesul neîngrădit la informație, facilitat de era internetului. Sunt create premisele ca ființa umană să devină informafagă. Se mănâncă informația pe

pâine, ca să ne exprimăm metaforic. Chiar dacă informația nu este prin ea însăși cunoaștere, ci necesită o structurare specifică pentru a fi transformată în cunoaștere, se impune o revoluție în educație. O facem sau viața ne mătură ca un tsunami.

Școala este „tentată” să își delege atribuțiile (cum ar fi cheltuielile pentru o serie de nevoi, puse în seama părinților). Atunci, să își delege și decizia pentru curriculum. Ne îndreptăm către era în care individul contează. Cu pași repezi. Pare deja depășit, raportându-ne la ceea ce se întâmplă în lume, ceea ce ne-ar plăcea nouă, autorilor acestui text: să dăm studenților posibilitatea să opteze pentru un număr de cursuri din grupe de tematici necesare formării unui specialist, adică să nu mai existe cursuri obligatorii, ci doar obligativitatea de a urma cursuri din anumite calupuri, gândite astfel încât să dea viitorului specialist necesarul de cunoștințe pentru exercitarea profesiei și pentru continuarea formării permanente, toată viața. Mai mult, o asemenea organizare, prin care să se responsabilizeze elevul în privința opțiunilor pentru formarea sa, ar trebui pregătită încă de la grădiniță. Să creăm cadrul adecvat pentru punerea în lucru a ideii că suntem proprii noștri stăpâni, ca să adaptăm maxima budistă. Pentru asta este însă nevoie și de cadre didactice bine pregătite, cu vocație, cu mintea deschisă, cu dragoste pentru formarea copiilor și tinerilor. Le vedem în jurul nostru? Da și nu prea! Contează, încă, școala bazată pe înregimentare, pe autoritate impusă administrativ și, am spune noi, pe manipulare. Actualul sistem de educație este unul manipulator și tocmai de aceea este din ce în ce mai puțin atractiv, într-o lume în care accesul la informație este tot mai facil. Informația este însă necesară, dar nu suficientă cunoașterii. Ce s-ar întâmpla dacă actualul sistem de educație nu ar fi obligatoriu (nu ar fi obligatoriu atât sub aspect juridic, cât și sub aspectul mentalității sociale, deci și parentale)? Trebuie, totuși, să găsim soluții pentru eliminarea conflictului dintre dorința de

libertate a spiritului uman și înregimentarea practică în școala actuală.

Presiunea societății informatice

În societatea în care trăim există o presiune informatică pe care (i) unii o simt și o folosesc, cu toate beneficiile care decurg din ea, inclusiv pe plan intelectual, (ii) alții o simt și o reclamă, agresându-le confortul, iar (iii) alții nu o conștientizează, nefiind încă atinși de ea (pare ciudat, dar nu este exclus) sau pentru că face parte din ambient, din obișnuință și o pot utiliza fără să profite complet de beneficii. Trăim astăzi mai pregnant un șoc al viitorului, dar nu așa cum îl prevedea Alvin Toffler la începutul ultimului pătrar al secolului trecut. Informația se poate accesa din ce în ce mai ușor și mai complet cu apăsarea doar a câtorva butoane dintr-o tastatură sau cu câteva atingeri ale unui ecran tactil. Trebuie doar să știi să citești și să scrii. Iar asta, în acest moment, înseamnă doar recunoașterea unor semne așezate în ordinea convențională (ca să citești) sau pe care le poți așeza tu în ordinea necesară, prin apăsarea de taste sau atingerea ecranului (ca să scrii). Efortul este redus la minim. Nu tu buchisire la scrierea semnelor, nu tu caligrafie... Suntem în era computerelor personale și a tabletelor, respectiv a telefoanelor inteligente. Toate reprezintă una și aceeași tehnologie, sub o diversitate de forme de manifestare/utilizare. Este doar începutul. Iar mânăuirea tastaturii de computer și a tabletelor sau telefoanelor inteligente, prin acțiunea tactilă asupra ecranului, reprezintă pentru copiii și chiar pentru tinerii din lumea noastră o joacă, iar în ultimă instanță o preocupare predilectă. Totuși, rămâne nevoia de a ști să scrii și să citești. Mai este acesta apanajul școlii? Sau, cel puțin, mai este de actualitate școala care să se ocupe, la început, în primul rând cu asta? Deprinderea scrisului și cititului

devine o parte a jocului predilect. Școala trebuie să țină cont de asta. Scrisul și cititul se învață de la grădiniță, în cazul cel mai întârziat (depinde de momentul când este copilul înregimentat în grădiniță, deoarece încă vorbim de înregimentare). Uneori, în contextul actual nici nu ne dăm seama când copiii au învățat să scrie și să citească jucându-se. „Când nu mai suntem copii, am murit de mult”, ne lumina Constantin Brâncuși acum aproape un secol. În același timp, școala, pe principii autoritare, așa cum este organizată de pe vremea lui Otto von Bismarck, acum aproape două secole, cu o reformare datorată acțiunilor unor organisme gândite și puse la treabă de John Davison Rockefeller în primul deceniu al secolului trecut, a procedat și procedează încă precum Tom Peters semnală, citându-l pe Gordon MacKenzie:

„fiecăre școală pe care am vizitat-o practica sistematic suprimarea geniului creator”.¹⁵

Au fost alte vremuri. Ne menținem părerea că pe bună dreptate școala a fost așa organizată, dar nu mai corespunde realităților începutului de mileniu trei. În acest context, școala trebuie să sufere schimbări radicale. Autoritatea sistemului de educație și docilitatea beneficiarilor (citește discipolilor), impuse administrativ, nu mai sunt benefice. Schimbările necesare implică trecerea la o nouă paradigmă de abordare, ca și schimbare de atitudine: a atitudinii decidenților politici din educație, a atitudinii profesorilor, a atitudinii părinților (cele trei căi enumerate implică atitudinea societății) și, cel mai din urmă, a atitudinii învățăceilor (fie ei copii la grădiniță, elevi în ciclul primar, elevi în ciclul gimnazial, elevi de liceu sau studenți). Am lăsat pe ultima poziție problema implicării

¹⁵ În original, citatul sună astfel: „Every school I visited was participating in the systematic suppression of creative genius” (Peters, 2001).

discipolilor, deoarece ei sunt cei mai deschiși și adaptabili la schimbarea pe care o impune societatea informațională. Pentru ei este un joc accesarea informației și trebuie să devină un joc și drumul către cunoaștere. Asta înseamnă rămânerea în spiritul copilăriei, către care ne îndemna Brâncuși. Paradoxul este că până acum rezistența în școală venea de la discipoli, care percepeau învățatul ca ceva deosebit de dificil, în timp ce acum rezistența la schimbare și fuga de aceasta vine de la cei care manageriază sistemul, inclusiv de la unii profesori. Pentru ei, schimbarea care se impune este incomodă. Greul s-a mutat pe umerii celor care trebuie să găsească soluții de adaptare, care sunt responsabili de identificarea și aplicarea acestor soluții. Nu avem nevoie de „morții vii” care ne guvernează. Nu ne referim aici la guvernarea statelor, ci la guvernarea domeniilor sociale și profesionale, deși totul pleacă, din nefericire, de la guvernarea statelor. Cei din frunte, menționați în fraza anterioară, au datorita de a reinvia. Dacă nu, ducă-se. Românii au un proverb funest, dar înțelept: „Morții de la groapă, nu se mai dezgroapă!”

Nu întrevădem ca școala să își piardă rostul, nici măcar în societatea informațională, cu tot ce putem întrezări că aceasta va însemna. Ea trebuie însă să se schimbe pentru a se adapta realității și pentru a-și împlini menirea: aceea de a utiliza cu înțelepciune, în folosul nostru și al umanității, în folosul dezvoltării cunoașterii, motivația aflată în noi și despre care ne avertiza Aristotel (2010).

Ce-i de făcut?

În 1863, filozoful materialist rus, în aceeași măsură scriitor, critic literar și jurnalist, pe numele lui Nikolai Gavrilovici Cernîșevski, publica o lucrare, e vorba de un roman, al cărui titlu era „Что делать?” – „Ce-i de făcut?”. Se pare că acest roman a devenit motivație pentru filozofia comunistă care se înfiripa, cu atât mai

mult cu cât o lucrare cu același titlu publică și Vladimir Ilici Lenin în 1902, de data aceasta pur filozofică și socială. Dacă ar fi să ne gândim la plagiat, acesta ar implica doar titlul, iar Lenin îl amintește admirativ pe Cernîșevski în lucrarea sa, declarată pamflet politic. Întrebarea (că tot am înțeles și am convenit că dezvoltarea individului și a societății depinde de cultivarea abilității de a pune întrebări; ție însuși sau celor care te pot ajuta în găsirea răspunsurilor) își păstrează, iată, valabilitatea, putându-se pune în contexte diferite, cu adecvate amendări. Ne putem întreba ce-i de făcut în educație la începutul mileniului trei și nu doar pentru că am trecut într-un nou mileniu, ci datorită saltului la societatea informațională.

Nu considerăm că ce vom arăta aici reprezintă soluții general valabile sau singulare, dar ne propunem să creăm o bază de plecare, iar aspectele luate în considerare nu implică și o ierarhizare a priorităților sau importanței ca impact asupra eficienței pentru mersul înainte.

Sugerăm că este nevoie de o renunțare la abordarea paternalistă în educație. De când școala s-a constituit ca sursă de dezvoltare socială, discipolii au fost educați în spiritul înghițirii celor transmise de magiștri. Accesibilitatea la informație impune schimbarea de paradigmă: profesorul ghidează elevul și poate, este chiar util, să învețe odată cu acesta. Pentru asta este, însă, nevoie de onestitate din partea magiștrilor și de eliminarea orgoliilor și a vanității că eu, ca profesor, știu tot în domeniul meu. Este nevoie de cum-pătarea caracterului, iar asta ține de moralitate. Apoi, este nevoie de talentul de a învăța odată cu elevul/studentul, într-un efort comun, care să sporească deprinderea discipolului în a(-și) pune întrebări, în a analiza ce primește (sau ce accesează) și în a găsi răspunsuri. Educația trebuie să fie astfel direcționată încât să crească, pe de o parte, încrederea discipolului în propriul potențial și, pe de altă parte, dorința și abilitatea de a folosi plenar acest potențial.

Ne plângem adesea că discipolii nu sunt suficient de motivați. Mă tem că nu avem dreptate. Acum cam două mii și trei sute de ani, Aristotel (2010) ne avertiza că avem sădită în firea noastră dorința de a cunoaște. Așadar, motivația este în noi; am putea spune că o avem în gene. Școala trebuie doar să găsească soluții pentru a nu-i demotiva pe cei care învață. Asta ar trebui să facă un bun profesor: să mențină motivația la maximum la care există în noi. Asta ar trebui să facă un magistru, oricât ar fi de greu, iar această dificultate este de mult cunoscută, dacă ar fi să amintim ceea ce Bertrand Russel menționa acum aproape un secol:

„E mai ușor să pedepsești un elev care se arată plictisit, decât să fii tu [însuși] interesant” (Russel, 2015: 194).

A fi interesant, în contextul profesiei de profesor, presupune vocație didactică, talent și dăruire.

În condițiile facilității accesului la informație, chiar dacă doar acumularea de informații nu înseamnă cunoaștere, se naște o a doua perspectivă: aceea de a se trece în școală de la responsabilitatea în formarea și acumularea de cunoștințe, la responsabilitatea de a crea abilități în folosirea de cunoștințe. Se impune trecerea la a învăța discipolul cum să învețe, adică la a-l învăța să gândească. Ne dăm seama că asta nu convine politicului, deoarece a învăța să gândești înseamnă dificultăți în a fi manipulat, iar politicul mizează încă pe manipulare la începutul noului mileniu. Școala și-a pierdut menirea de a crea mai întâi oameni și apoi specialiști. În Academia lui Platon și în Liceul (*Lykeion*) lui Aristotel se formau caractere. Societatea de astăzi are nevoie de caractere. Are nevoie de caractere la toate nivelurile, în toate domeniile de activitate. Milităm pentru a se începe în lumea academică, la nivelul intelectualilor, această primenire a caracterelor.

În condițiile societății informaționale în care am intrat, educația trebuie să pună accentul pe formarea deprinderii de a folosi în permanență gândirea. Un recent ministru al educației, Mircea Dumitru, filosof de formație și logician prin preocupare, a declarat că (încerc să parafrazez) menirea de bază a școlii este aceea de a învăța discipolul să gândească. De fapt spunea ceva de genul că dacă ar fi să reproșăm ceva școlii actuale, asta ar fi a-i imputa faptul că nu învață elevii să gândească. Se poate adăuga: cu cât mai năstrușnic ar gândi elevii, cu atât mai bine. Să sugerăm studenților să nu înghită nemestecat tot ce le spunem noi, profesorii. Dacă vom reuși, măcar din când în când, în profesie, să ne punem problema ce s-ar întâmpla dacă am accepta că lucrurile ar putea fi exact pe dos decât le știm a fi, am putea avea revelații nebănuite. Este greu să ai o asemenea abordare dacă nu ești structurat sau (de ce nu?) educat în acest spirit; și am putea dezbate și lumea pe dos în procesul educativ în care profesorul „învață” odată cu discipolul, dacă accesul la informație este atât de comod. Asta ar însemna încurajarea creativității, exercițiul analizei critice, identificarea de noi probleme și de posibile soluții pentru ele, ar însemna educarea în spiritul dezbaterii și a rezolvării fără violență a disputelor/conflicte- lor. Alături de formarea abilităților de comunicare (adică exercițiul de a asculta opinii, de a respecta opinii, de a exprima opinii, chiar contradictorii), toate țintele propuse pentru procesul educației actuale ar însemna formarea de caractere, așa cum sunt ele necesare societății contemporane. Pare dificil, dar aceasta este calea de urmat. Dificultatea trece de pe umerii discipolilor, cum a fost o lungă, foarte lungă perioadă de timp, pe umerii magiștrilor; și trece pe umerii magiștrilor, deoarece cei care fac politica educației, cei asupra cărora ar trebui să treacă greul sunt adesea funcționari și administratori obtuzi. Obtuzitatea lor este încurajată de politic. Obtuzitatea și lipsa de apetit către schimbare par a fi criterii

de selecție. În aceste condiții, celelalte părți interesate (discipolii, magiștrii și părinții) trebuie să își asume schimbarea, astfel ca prin rezultatele acumulate să dovedească utilitatea reformei plecată de jos. Asta ar reprezenta o modalitate de forțare a politicului. Nu spunem că și eficientă, cel puțin ca timp necesar ajungerii la liman.

Schimbarea și pericolele ei

Viața contemporană ne impune imperativ schimbarea. Este, dacă vreți, povestea despre cum simplificarea vieții ne-o complică. Raportarea la (nevoia de) schimbare se face printr-o abordare superficială, de către unii, sau una profundă, de către alții. Aceasta este o regulă a raportării la schimbare, indiferent de domeniul în care ea se petrece. În educație, nu stau lucrurile altfel. Putem da un exemplu de preluare superficială a schimbării, chiar dacă este deja depășit. Depășit nu prin faptul că nu se mai aplică, ci deoarece lucrurile sunt pe făgașul schimbării chiar și în mediile din care a fost preluat. Exemplul reprezintă o dovadă de preluare a formei fără fond. Din nefericire, noi, în România, avem tradiție în preluarea sau crearea formei fără fond. Titu Maiorescu critica asta în vremea lui, acum mai bine de un secol și jumătate în urmă. Să revenim la exemplul nostru. Există de vreo două-trei decenii în lumea universitară din România o mișcare de introducere a testelor de verificare gen întrebări cu opțiuni multiple. Dincolo de faptul că această modalitate de testare verifică recunoașterea și nu cunoașterea, în unele contexte, cum este și cel de la Facultatea de Medicină a Universității „Carol Davila” din București, unde cifra de școlarizare depășește binișor valoarea 1000, crearea de teste implică anual un efort pe care cei din lumea în care s-a aplicat inițial o asemenea metodă de verificare trebuiau să îl facă în minimum 10 ani. De aici, sisteme de testare în care chestiunile bazate pe negație ajungeau să reprezinte

jumătate din întrebări. Unde este logica? Parcă s-ar testa capacitatea de atenție a examinatului și nu cunoașterea, de fapt recunoașterea. Este aberant ca mințile structurate pe abordare pozitivă, așa cum este mintea omului, să fie supuse unui asemenea bombardament de negativitate. Psihologic poate fi vorba de o agresivitate deosebit de stresantă, iar mijloacele de a o contracara ar putea duce cel puțin la deturnarea eforturilor necesare acumulării de cunoaștere. Ce se întâmplă cu mintea umană în asemenea condiții ar putea să se constituie ca obiect de studiu într-o cercetare pedagogică și educațională sau chiar psihosocială.

Spuneam mai sus că se impune o schimbare de paradigmă în educație. Trebuie să ne sporim capacitatea de a schimba această paradigmă. Asta impune pentru toți cei interesați voință, efort și înțelepciune, astfel încât să nu bâjbâim, așa cum se face de când suntem în tranziția socială postcomunistă. Ar trebui să plecăm de la realitatea tehnologică. Tehnologia informației a făcut accesul la cunoaștere foarte facil, pentru cine știe să transforme acumularea de informații în cunoaștere. Asta impune identificarea de noi abordări eficiente în acomodarea tehnologiei informației în educație. Fără implicarea sistemului de educație, pericolele care se pot întrezări pot însemna riscuri pentru evoluția biologică, dar și socială a speciei umane. Cum putem exersa memoria, dacă accesul la informații este atât de facil și nu mai este necesar să le acumulăm și să le stocăm în mintea noastră? Se impune, așadar, identificarea de noi metode care să stimuleze memoria și dorința de a o folosi, în sistemul acesta de joacă, reprezentat de accesibilitatea informatică la cunoaștere. Dar atenție la pericolul de a transforma joaca într-o corvoadă. Utilizarea neadecvată a tehnologiei informației în educație este periculoasă și poate face mai mult rău decât bine. Folosirea ei cu păstrarea metodelor anterioare nu înseamnă o reală reformare. Dacă vom persista în școala ca înregimentare, dacă

vom fi tentați să adaptăm jocul la metodele de educație depășite – cum s-a încercat deja, iar Frank Smith critică asta în scrierea sa, „Insultarea inteligenței” (Smith, 1986) – și nu vom proceda invers, ca să schimbăm metodele pentru a le adapta la oportunitatea oferită de tehnologia informației, ne paște perseverența în eșec. Să ținem cont de „*Errare humanum est, perseverare autem diabolicum*” și să nu ducem sistemul de educație în sfera diabolicului. Trebuie schimbată metoda, iar asta ține de progresul pedagogiei. Trebuie să exploatăm oportunitatea oferită de tehnologia informației, de a transforma accesul la cunoaștere în joacă. În „Manifestul discipolului” din lucrarea menționată, Frank Smith (1986), în bună tradiție aristotelică, ne supune atenției, făcând apel la experiența sa, chiar dacă nu se erijează în expert, 8 realități care nu mai trebuie ignorate de făcătorii de politici educaționale. Acestea sunt, cu descrierile succinte ale autorului:

„1. *Creierul învață întotdeauna.* Învățăm exact ce ne arată oamenii din jurul nostru. Școlile trebuie să înceteze încercarea de a preda prin exerciții, activități și teste lipsite de sens.

2. *Învățarea nu are nevoie de coerciție sau recompense lipsite de relevanță.* Eșuăm în a învăța dacă procesul ne plictisește, dacă ne zăpăcește sau dacă suntem determinați să gândim că învățarea este dificilă. Școlile trebuie să reprezinte locurile în care învățarea să se petreacă în mod natural.

3. *Învățarea trebuie să aibă sens.* Dacă înțelegem, atunci putem învăța. Școlile trebuie să se schimbe ele însele, pentru a se asigura că noi înțelegem ceea ce este de așteptat să învățăm, nu să încerce să ne schimbe pe noi.

4. *Învățarea este incidentală.* Învățăm în timp ce facem diverse lucruri pe care le considerăm utile și interesante. Școlile trebuie să înceteze să creeze ambianțe în care să nu putem desfășura doar activități conștiente, raționale.

5. *Învățarea este cooperantă.* Învățăm ucenicind la persoane care aplică ceea ce ne învață. Școlile trebuie să înceteze să încerce să facă instruire mecanică. Dacă profesorii nu reușesc să predea eficient, trebuie să crească numărul și instruirea lor, nu al testelor și chestiunilor din programă.

6. *Rezultatele unor activități de predare valoroase sunt evidente.* Dovedim că ceea ce predăm este valoros, implicându-ne în activitate. Școlile, profesorii și părinții nu trebuie să se raporteze la note, clasamente sau testări pentru a vedea dacă elevii au învățat.

7. *Învățarea implică întotdeauna simțirea.* Ne amintim cum ne simțim atunci când reușim să învățăm și atunci când nu reușim. Școlile nu trebuie să trateze elevii ca pe niște turme de miei sau ca pe roboți.

8. *Învățarea nu trebuie să implice niciun risc.* Dacă suntem amenințați când învățăm, ca să învățăm, atunci învățarea va fi întotdeauna o amenințare. Școlile trebuie să recunoască că testările permanente reprezintă o hărțuială intelectuală” (Smith, 1986).

Dacă adăugăm că la pagina 12 a variantei online a scrierii sale, Frank Smith ne atrage atenția că „Ne subapreciem creierul și inteligența”, vom avea o argumentare rezonabilă a nevoii de schimbare a sistemului de educație acum, la începutul mileniului al III-lea, cât nu este prea târziu. Deși istoria recentă dovedește că nu este simplă schimbarea de paradigmă în abordarea educației, chiar din ce am citat mai sus se desprind câteva direcții. O primă direcție este legată de acumularea cunoașterii prin utilizare. Este, dacă vreți, problema echilibrului dintre acumulare și producere. Cine produce progresează mai repede decât cel care acumulează. Utilizarea de cunoaștere este echivalentă producției. Plusvaloarea ei este acumularea de mai multă cunoaștere, temeinică. Învățarea trebuie făcută prin implicare și prin aplicare. Îndemnăm studenții să vină către cercetare din anul I de facultate. Există mentalitatea,

considerăm că păguboasă, că mai întâi trebuie să știi o multitudine de lucruri, să ai cunoștințe multiple și abia apoi să te apuci de cercetare. Nu prea suntem, nu putem fi de acord cu asta. Se poate învăța din mers, în timp ce te implici în diferite activități de cercetare, iar această manieră de a învăța este mai temeinică, mai naturală și mai eficientă. Învățăm pentru a ști, dar nu numai, ci și pentru a utiliza. Este mai valoros un om care știe puține, dar folosește plenar ceea ce știe, decât unul care este o enciclopedie ambulantă, dar incapabil să folosească ce știe. Trebuie să avem bucuria de a învăța pentru a deveni utili; e vorba de a deveni utili nouă înșine, dar și societății. Psihologia și pedagogia actuale ne arată că fiecare individ are propriile sale modalități și ritmuri de învățare. Nu prea există rețete pentru modul în care să înveți. Fiecare trebuie să își identifice propriile modalități de a învăța eficient. Ar putea exista doar o țintă: cu minim de efort, maxim de eficiență. Atenție: nu este un îndemn la comoditate, ci un îndemn în spatele căruia se află posibilitatea de a economisi mijloace (timp și capacitate de efort intelectual) pentru a le direcționa mai departe, pentru mai multă cunoaștere. Există deosebiri ale modalității în care învață fetele, față de cum învață băieții. Apoi, fiecare individ, indiferent dacă este băiat sau fată, are propriul mod, propriul ritm și propria viteză de a învăța. De aceea, procesul educativ care ne confundă cu turme de indivizi este sortit eșecului. Ei bine, trebuie să gândim educația personalizată, așa cum vorbim de medicina personalizată. De fapt, tot ce implică biologicul trebuie personalizat, iar educația implică în primul rând creierul, care este o componentă a biologicului.

O altă direcție, care trebuie să fie urmărită de educația din era informațională, este aceea de a forma deprinderi pentru verificarea informației. În jurnalism acest lucru se învață, dar trebuie să extindem preocupările în formarea acestei abilități la toți cei care folosesc tehnologia informației încă de la început, oricât ar fi de

mici. Accesul facil la informație este folosit și ca mijloc de manipulare prin știri falsificate (intrate în literatura de specialitate sub sintagma englezească „fake news”). Acestea sunt știri care mistifică realitatea și adesea sunt luate drept adevărate. Dincolo de impactul informațiilor falsificate asupra societății sub aspect educativ, există pericolul accesării unor informații greșite, deoarece internetul este la îndemâna tuturor, mai mult sau mai puțin cunoscători. Așadar, trebuie educată deprinderea de a verifica informația sub aspectul credibilității și exactității. Apoi, trebuie educată deprinderea de a te preocupa permanent pentru o bună cunoaștere a limbii/limbilor pe care le folosești, inclusiv pentru sporirea lexicului și dorința de a cunoaște sensul cuvintelor prin consultarea de dicționare. Cred că nu este unică experiența noastră de a constata că multe persoane au tentația de a deduce sensul cuvintelor din context. Pericolul este acela de a considera că sensul lor este total invers decât în realitate. Chiar dacă gândim jocul de a considera lumea pe dos ca exercițiu al creativității, nu acesta este modul de a o face. Dacă înțelegem lumea pe dos față de cum este, ne putem pune în situații foarte dificile, inclusiv sau mai ales în viața profesională.

Aspecte favorabile

Ritmul schimbării în societatea contemporană este vertiginos și poate deveni amețitor, poate afecta capacitatea individului de a integra noul în bagajul personal de cunoaștere. Pentru cine vine din timpul anterior, este posibil ca acest ritm să inducă o frică de nou, ca urmare a ceea ce Alvin Toffler a numit șocului viitorului.

Din fericire, copiii începutului de mileniu nu vin din timpurile anterioare, ci s-au născut cu schimbarea la ușă. Ei nu au această frică de nou, deoarece noul pentru noi este pentru ei obișnuința și normalul. Ei sunt, totuși, stresați de ce vine din timpurile anterioare,

adică de situația de a învăța într-un sistem depășit, care impune obligația de a învăța ceva a cărui utilitate nu o văd (nu le este făcută evidentă), nu o înțeleg. Revenim la nevoia de schimbare de metodă. Trebuie adaptată metoda la caracteristica gândirii umane: aceea de a reține mai ușor fenomene cu înșiruire logică de fapte, decât noțiuni. Spre exemplu, unii nu au memoria numelor, dar dacă își propun să rețină numele cuiva o pot face printr-un proces logic de genul: numele de familie este al prietenului meu din copilărie, iar cel de botez al vărului al doilea din partea tatălui (sau alte procese mentale similare).

Tehnologia informației, ca mijloc de globalizare, induce un alt aspect favorabil educației din zorii mileniului al treilea. Este vorba de includerea specificului cultural în factorii care trebuie luați serios în considerare. Asta se impune și datorită unei alte realități aduse de globalizare: mișcările de populație. Geografia, istoria, artele și orice alte domenii raportate la culturile din diferitele arii de pe glob sunt mai ușor accesibile procesului educațional. De când am început să călătorim prin lume (iar asta se petrecea, deși foarte puțin, chiar din vremea comunismului), am conștientizat că popoarele pot fi cunoscute bine și pot fi mai temeinic înțelese văzându-le și interacționând cu ele, la ele acasă. De la prima călătorie în străinătate (a fost în fosta Uniune Sovietică) am avut revelația să constatăm (raportat la prejudecățile cu care venisem de acasă) că popoarele nu au nimic unele cu altele; liderii politici le învrăjdesc. Internetul ne oferă oportunitatea să mergem, virtual, oriunde în această lume. Asta poate fi util profesorilor de geografie, de istorie, de arte, de orice disciplină, mai ales pentru cele umaniste. Efectele ar fi: înțelegerea reciprocă, sporirea capacității de toleranță, extinderea sentimentelor de prietenie, eradicarea violenței (de ce nu?). Pare o utopie, dar educația temeinică prin eficiența modalității ei de realizare poate dovedi că eradicarea violenței se transformă în

realitate. Trebuie doar voință (politică); și nu voință pentru eradicarea violenței, ci voință pentru a face educația naturală, deci eficientă. Toate celelalte devin o rezultantă firească.

Continuitatea

Am tot pledat pentru schimbare în educație. Este critică, pentru a face din această activitate una permanentă și pentru a îndeplini dezideratul educației de-a lungul întregii vieți, deoarece nu mai putem să ne mulțumim doar cu ce învățăm în copilărie și adolescență, adică în timpul perioadei școlare. Învățarea de-a lungul întregii vieți este un concept, dar și un deziderat. Aceasta devine din ce în ce mai mult o nevoie, dar și o realitate. Învățarea pe tot parcursul vieții poate căpăta mai multă substanță, dacă facem o realitate din bucuria de a învăța. Iar asta ține de satisfacția pe care ți-o dă atingerea scopurilor pentru care înveți. Să observăm că este natural să învățăm a merge sau, să învățăm a vorbi, iar asta fără să percepem efortul. Este momentul să facem din educație un proces natural. De aceea este nevoie de schimbare. Dar oare trebuie să renunțăm la tot ce a existat înainte? Nici pe departe. În orice trebuie continuitate. Chiar și în fenomenele de fizică cuantică există continuitate. Ce trebuie preluat din evoluția educației, așa cum s-a desfășurat ea? Ei bine, educația are, în continuare, nevoie de încrederea reciprocă a părților interesate. Educația are nevoie, în continuare, de respectul reciproc dintre părțile implicate. Educația are nevoie ca și până acum, sau poate mai puternic decât până acum, de cooperarea dintre școală, familie și societate.

Nu intrăm acum, aici, în detalierea acestor aspecte, ci doar le menționăm și ne îndreptăm spre finalizarea celor ce am vrut să punctăm.

Concluzii

Am încercat să aducem câteva argumente în favoarea susținerii nevoii de schimbare în sistemul de educație, la începutul mileniului în care am intrat. Analiza și argumentarea au fost realizate din perspectiva a ceea ce se impune prin intrarea în era informațională. Cei mai responsabili pentru îndeplinirea acestei necesități de schimbare sunt cei care fac politica educației, aceștia fiind și cei mai obtuzi. Nici măcar în societățile în care presiunea socială împinge lucrurile înainte, schimbarea nu este pe un drum de succes. Mai receptivi la schimbare ar trebui să fie magiștrii, dar și aceștia au o dinamică scăzută în căutarea, găsirea și aplicarea de soluții. Familia, o altă parte interesată, alături de societatea civilă, deși au voci care își exprimă nemulțumirea, nu prea vibrează pe aceeași coardă, astfel încât să fie factori de progres rapid. În acest context, remarcă renumitului om al reclamei David Ogilvy că „este nevoie de o masivă transfuzie de talent, iar talentul [...] cel mai probabil este de găsit printre neconformiști, dizidenți și rebeli,” capătă o semnificație de pildă care merită urmată. Mai mult, trebuie să dăm seamă și de ce spuneau Stanley M. Davis și Christopher Meyer în cartea „Bogăția viitorului” (Davis & Meyer, 2000) și anume:

„Trebuie să realizăm că modul în care investim în capitalul uman contează la fel de mult ca modul în care ne investim capitalul financiar. [...] Ia-ți o slujbă pentru ceea ce te poate învăța ... mai degrabă decât pentru cât ești plătit.”

Educația este investiția în capitalul uman, iar ea trebuie reformată substanțial. Cei mai adaptabili par a fi discipolii, dar aceștia nu sunt factori de decizie. Ei trebuie să își găsească propriile căi de a profita de avantajele tehnologiei informației. Noi trebuie să îi

sprijinim pentru asta și să le facem viața mai ușoară, iar învățarea o plăcere. Aceasta este implicația etică a schimbării educației impuse de realitatea începutului de mileniu. Ea nu implică, nici pe departe, interdicția de a folosi telefonul inteligent în timpul orelor de clasă. Mai degrabă trebuie găsite modalități de a face din el un instrument de educație. Asta implică, pe de altă parte, capacitatea profesorului de a fi interesant; altfel elevul va folosi instrumentul ca să se joace în alte sfere. Doar ca să se joace.

Am întrebat nepotul de clasa a șaptea, în timp ce se juca pe telefon: „Ce înveți în timp ce te joci?” A răspuns: „Nimic.” „Nu se poate”, i-am replicat. „Nu-ți dai seama că de fapt ceva-ceva înveți.” Atunci, după o scurtă, foarte scurtă meditație, a recunoscut: „Învăț strategii, învăț să identific și să aplic modalități de a rezolva problemele în fața cărora sunt pus.” *Quod erat demonstrandum.*

Mesaje pentru acasă

Dincolo de concluziile de mai sus, gândim că am putea să punctăm ceea ce s-ar numi mesaje de luat acasă. De când este omul om, dorința de a cunoaște sădită în firea lui a făcut învățarea firească și lipsită de un efort reclamabil, dacă a fost destinată rezolvării unor scopuri, deci dacă ceea ce se învață se dovedea util și avea sens. De-a lungul timpului, societatea umană a ajuns la nevoia creării unui sistem al educației. La început s-au educat caractere, apoi experți pe baza sporirii cunoașterii individuale prin educație și instruire. Cunoașterea obținută prin educație eliberează individul. Libertatea creează bucurie și deci fericire, deoarece numai omul liber poate fi fericit. Este firesc să învățăm cu bucurie, deoarece căpătăm satisfacția de a (ne) fi utili. Nefirescul, care a existat întotdeauna în sistemul de educație, trebuie eliminat prin reformare, folosind oportunitatea oferită de tehnologia informației, de fapt de progresul omenirii.

Să devenim, în fapt, proprii noștri stăpâni, păstrând spiritul copilăriei și luminând lucrurile prin întrebările pe care le inspiră curiozitatea noastră. În contextul acestui îndemn, ne putem adresa o întrebare mai mult, sau mai puțin retorică: este asta o atitudine etică?

În rezumat

Educația, până acum, a fost astfel organizată încât a reprezentat una dintre dificultățile, adesea plină de neplăceri, ale vieții. Societatea informațională în care am intrat creează premisele schimbării acestei situații și impune cu necesitate reformarea sistemului educațional atât în formă, cât și, mai ales, în fond. În acest context, educația se poate desfășura într-o matrice etică ce o poate aduce către natura umană, aceea care are în fibra sa dorința de a cunoaște, cum ne dezvăluia Aristotel, acum mai bine de două milenii în urmă. În acest eseu, am încercat să argumentăm atât nevoia de schimbare în sistemul și procesul de educație, cât și faptul că premisele realizării cu succes a reformei, de formă și de fond, în educație sunt favorizate de dezvoltarea societății umane și de intrarea ei în era informațională. Aceste nevoi și tendințele de progres care le impun au o puternică încărcătură morală. Dacă nu ne vom asuma aceste responsabilități etice și nu ne vom preocupa pentru identificarea de soluții și aplicarea lor rapidă, se va contribui la acumularea de tensiuni și dezechilibre ale căror urmări sunt greu de prevăzut. Se întrevede revenirea în actualitate a nevoii de a educa și forma caractere. Deoarece caracterele puternice nu pot exista în afara creativității, spiritului analitic, preocupării pentru găsirea de soluții, exprimării de opinii, ascultării de opinii (chiar, sau mai ales, contradictorii) și capacității de a păstra starea neconflictuală, se pot de aici identifica o serie de direcții către care educația

trebuie să aspire, la începutul acestui mileniu. Progresul înseamnă analiza contradicțiilor și rezolvarea cu înțelepciune a problemelor. Mesajul pe care dorim să îl transmitem, în urma analizei și argumentărilor din acest text, este acela că educația mileniului al treilea trebuie să fie astfel reformată încât să devină un act natural și să ofere cunoaștere celor formați, în modul cel mai puțin stresant cu putință. Prin cunoaștere vom deveni tot mai liberi, deci fericiți, deoarece libertatea aduce fericire, aceasta fiind, la rândul ei, scopul tuturor teoriilor și preocupărilor etice.

Bibliografie

Aristotel (2010). *Metafizica*. București, România: Univers Enciclopedic Gold.

Dalai Lama (2016). *O minte profundă. Cultivarea înțelepciunii în viața de zi cu zi*. București, România: Herald.

Davis, S. M., Meyer, C. (2000). *Future wealth*. Brighton, SUA: Harvard Business School Press.

Noica, C. (1978). *Sentimentul românesc al ființei*. București, România: Eminescu.

Peters, T. (2001). Education and third millennium work: We've got it dangerously wrong. New York, SUA: Excel/A California Partnership. Disponibil la <http://tompeters.com/wpcontent/uploads/2014/02/EDU.pdf>

Russel, B. (2015). *Eseuri sceptice*. București, România: Humanitas.

Smith, F. (1986). Insult to intelligence. The bureaucratic invasion of our classrooms. Toronto, Canada: Pearson Education. Disponibil la <http://www.arvindguptatoys.com/arvindgupta/insult.pdf>

Antonio SANDU,
Bogdan POPOVENIUC
(coordonatori)

ETICĂ ȘI INTEGRITATE
în educație și cercetare

Acest volum se dorește a fi atât o modalitate de informare a mediului academic – dar nu numai – asupra multiplelor forme pe care le îmbracă etica în cercetarea academică, cât și un instrument de lucru pentru elaborarea suporturilor de curs privind disciplina eticii în cercetarea academică în cadrul programelor universitare și postuniversitare de studii.

Cartea acoperă întreaga plajă de domenii care interesează cititorul avizat, dar și cercetătorul debutant, în domeniul comportamentului etic în elaborarea unei cercetări: aspecte introductive și terminologice, activitatea de cercetare de la proiectul de cercetare și până la diseminarea rezultatelor cercetării, particularități ale eticii în cercetare în unele domenii ale cunoașterii (cercetare clinică pe subiecți umani, biotehnologii, inteligență artificială, proceduri privind elaborarea codurilor de etică din universități etc.).

Bogdan Popoveniuc

ISBN 978-606-749-398-6

9 786067 449398 6

www.tritonic.ro
www.tritonic.ro/blog
www.tritonic.ro/ebooks

Recomandat de:

PRwave